

Rózsa T. Endre

Állatvér, orgiamisztérium, kis magyar dodzsem

Hermann Nitsch recepciójának korai vetülete

Sohasem hallottam, hogy Nitsch-múzeum működik Nápolyban. Hogy Ausztriában két múzeuma van – egy állami és egy saját –, arról tudtam, a nápolyi tehát a harmadik. Mint mondták, a művészeti műhelyt és alapítványt vezető Giuseppe Morra hívta meg 2008-ban Hermann Nitschet, hogy állandó kiállítási helyet és akcióhelyszínt teremtsen az osztrák művészeknek. Nitsch befogadó otthonra talált Nápolyban, a nápolyi vércsoda városában, az *urbs sanguinum* spirituális misztériumban, ahol San Gennaro (Szent Januáriusz) a város védőszentje.

A Liget Galéria 1988 nyarán Hermann Nitsch-kiállítást rendezett, a művész akkor járt először Budapesten. Kaptam az alkalmon, meghívtam a Magyar Rádió stúdiójába, és közel másfél órás nagyinterjút készítettem vele. A pályája kezdeteiről, a bécsi akcionistákról, a maga sajátos művészeti világképéről és a céljairól kérdeztem, és ő igen akkurátusan, nyomdakészen válaszolt.

A bécsi akcionisták művészetének legfontosabb tárgya az emberi test és annak manipulálása. Nitsch a maga misztériumművészetében erről az állati tetemek és az állatvér manipulálására tette át a hangsúlyt. Amikor vendégem volt a rádióstúdióban, fotósorozatokat mutattam neki Hajas Tibor több performanszáról és Ladik Katalin két akciójáról. Nitsch önfeledten lelkesedett az akkor már évekkel korábban autóbalesetben meghalt Hajas Tiborért, Ladik Katalinnal kapcsolatban pedig Valie Exportot említette, aki jó ideig a bécsi akcionisták csoportjához tartozott.

1971-ben Nitsch és felesége Prinzenhofban megvásárolt egy kastélyt a Weinviertel borvidék közepén, Bécsből északra, közel a szlovák határhoz. Attól kezdve mindmáig ott van az Orgia Misztérium Színház (OMT) állandó helyszíne. 1988 nyarán hat napig tartó ösztönművészeti OMT-előadást tartottak 500 résztvevővel, színesekkel, zenekarokkal, bontott marhákkal, báránnyal, sertésekkel és rengeteg vérral. A helyszín távol állt at-

Hermann NITSCH:
158. akció, 2020.
szeptember 18.
Museo Archivio
Laboratorio per le
Arti Contemporanee
Hermann Nitsch
Naples
Amedeo Benestante
© Fondazione Morra
HUNGART © 2022
←

tól, hogy mészárszék legyen, az állatokat és a tömegtelen állatvért a közeli vágóhídról vásárolták a szervezők. A fehér vászonlepedőkön véletlenszerűen lecsorgó vagy vízszintesen szétfolyó, mélyvörös állatvér hatásos és artisztikus műveket hozott létre. A passiójátékra emlékeztető, de azt mégis elutasító akcióiban Nitsch több keresztény jelképet is felhasznált, mint például az alle-

↑
 Hermann NITSCH:
 158. akció, 2020.
 szeptember 18.
 Museo Archivio
 Laboratorio per le
 Arti Contemporanee
 Hermann Nitsch
 Naples
 Amedeo Benestante
 © Fondazione Morra
 HUNGART © 2022

gorikus keresztre feszítések, a monstranciák vagy Jézus oldalsebének imitációja. A 60-as évek elején többször összeütközésbe került emiatt a hivatalokkal. Át is költözött a megengedőbb Németországba, és művei, akciói az évtized végére egyre komolyabb sikereket arattak az Egyesült Államokban, Németországban, és a kör egyre tágult. Az osztrák hivatalosság visszavonulót fűjt, Nitsch visszaköltözött Ausztriába, ekkor vették meg a prinzen-dorfi kastélyt. A diadalút elkezdődött, egyre magasabb árakon keltek el az alkotásai, és világszerte csúcsmúzeumok rendezik meg a kiállításait, vásárolnak a gyűjteményeik számára, így azután roppant büszke lett a pragmatikus Ausztria Hermann Nitschre. Az eddig elért legmagasabb árverési ár „egy Nitschért” meghaladta a 600 ezer eurót.

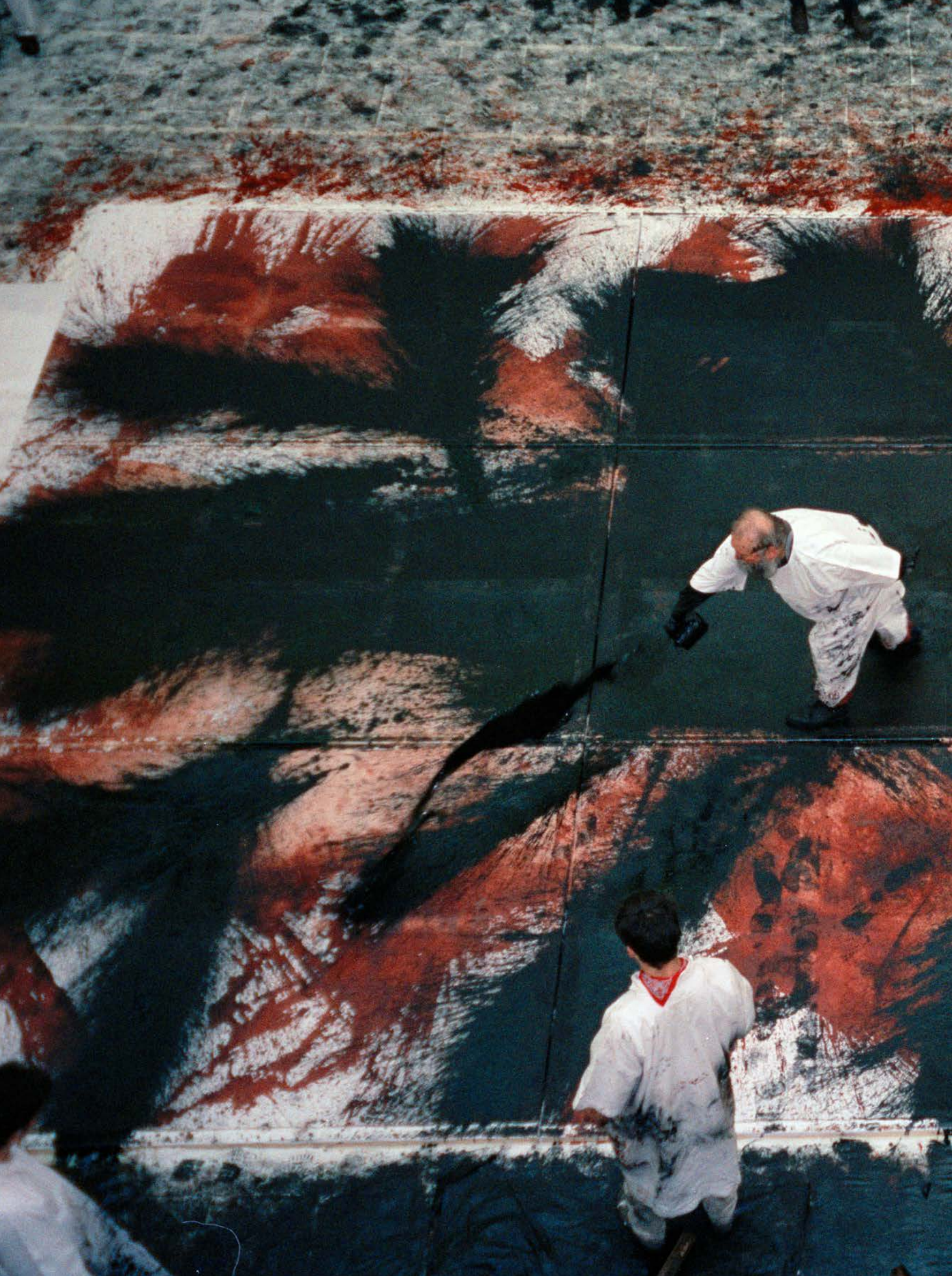
Az 1988-as, hatnapos misztériumjátékot dokumentáló művek és relikviák alapján Hegyi Lóránd kidolgozott egy kiállítási koncepciót. A törzsanyag részben módosított változatait 1996 és 2001 között kilenc művészeti helyszínen állították ki. 1996: Róma, Valencia, Palma de Mallorca; 1997: Luxembourg, Göteborg; 1998: Budapest; 1999: Bécs; 2000: Bécs; 2001: Buenos Aires. Amiatt emelem ki ezt az időszakaszt, mert a budapesti Kiscelli Múzeum kiállítása a nemzetközi magaskultúra elegáns állomása lehetett volna. De a magyarországi Nitsch-recepció gyilkos gellert kapott – mintha Frankenstein és Drakula költözött volna be a Kiscelli-be.

Kis híján egy hónapig, 1998. június 18-tól július 11-ig tartott nyitva a kiállítás. A vernisszázstól a félidőig hatszázharmincan nézték meg, a félidőtől a finisszázsig hatezer-háromszáznegyvennégyen – a nézőszám a tízszeresére ugrott. Rövidlátó alakok vitát robbantottak ki ugyanis – látszatra a művészetről, de a szőrös lóláb

nagyon kilógott. A szemellenzős vagy még inkább szürkehályogos konzervativizmus nekirontott a művészeti szabadságnak. Hatszor volt bombariadó, Fitz Péter múzeumigazgatót halálosan megfenyegették, Nitsch egyik művét megrongálták, irdatlan nagy, kék Dávid-csillagot szprézték rá. A botrány dokumentumaiból Boros Géza *Nitsch-akták* címmel szöveggyűjtemény állított össze. Ez a sajnos igencsak hiteles láttelep, egy röntgenfelvétel vagy még inkább egy CT átható erejével világított át a kor szellemi állapotán. Az eredmény lesújtó, de történeti értéke vitán felül áll. Nitsch komolyan felháborodott, és Magyarországot kitörölte a látóköréből.

Nem végleg, szerencsére. A budapesti Galeria White 2008-ban tisztelgett előtte: az orgiaszínház dokumentumfotóiból és a csorgatott festményeiből összeállított kiállítással a mester 70. születésnapját köszöntötte. Hófehér tortát kapott vérpíros csurgatással. Nitsch időközben megkopaszodott, szakálla őszbe csavarodott, s megtartotta ugyan a fekete öltönyt, de gyakorta acél-szürke inggel és puha fekete kalappal tompította öltözékét. Felszedett jó pár kilót, de töretlenül megőrizte csillogó szemét és vidám mosolyát. Ami a fogadtatást illeti, a hajdani uszítók ingerküszöbét nem érte el a 2008-as kiállítás. Észre sem vették, így nem is volt minek neki-ugrani.

Hermann NITSCH:
 40. festészeti akció,
 1997, 20er Haus, Bécs
 A Nitsch Foundation jóvoltából
 HUNGART © 2022
 →

2009-es fénykép a művészről munka közben
Fotó: Roland Rudolph
A Nitsch Foundation jóvoltából

Mostanra nagyra nőtt a befogadók tábora, amit a nemzetközi siker és a műtárgypiaci áremelkedés is jócskán megtámogatott. Idén április 18-án Nitsch meghalt. 83 éves korában szenderült el a mistelbachi kórházban. Az osztrák lapok nagy reverenciával Prof. Hermann Nitschnek neveztek, halálhíre a Washington Posttól kezdve a kisebb lapokig bezárólag bejárta a világsajtót.

Nitsch nemcsak akcionista képzőművész volt, hanem író, színpadi díszletek tervezője, zeneszerző és sok egyéb is. Mistelbach, akárcsak Prinzenndorf, szintén a Weinviertel borvidéken van, az állami kezelésben lévő Nitsch Múzeumot ott alapították meg; jelenleg a *Bayreuth Valkyrie* című kiállítás látható benne. Felkérték Nitschet, hogy a bayreuthi fesztiválon 2021 nyarán bemutatásra kerülő Wagner-darab, a *Walkür* koncertváltozatának színpadi terét készítse el, most ezt mutatja be a múzeum november 27-ig. Mistelbach nincs messze a magyar határtól.

A halál csak egy váltás (*Wechsel*), egy pillanat, a visszahúzódó én rövid ugrása (*ein kurzer übersprung*) – írta Nitsch, és ebben a szellemben folytatja tovább a munkáját a Nitsch Alapítvány. A halál nem akadály, özvegye, Rita Nitsch június 16-án kommemorációt, emlékkünnepet szervezett (*Gedenkfest*) Mistelbachba, ezzel is életben tartva a művész szellemét. Az eredeti, hatnapos OMT-előadást, ami eredetileg 1998. augusztus 3-tól 9-ig zajlott, most július 30-án és 31-én megismétlik a pandémiai miatt két napra rövidített változatban.

Amikor Nitsch meghalt, a nápolyi Nitsch Múzeum bezárt, de nemsokára újból megnyitott, és ismét folytatja a munkáját. Ez a műhely azért más, mint az ausztriaiak,

mert nemcsak Nitsch-akciókat dokumentáló műveket és rekvizitumokat mutat be, hanem kibővült, nemzetközivé vált. Mint említettem, Nitschet eredetileg Beppe Morra hívta meg, akinek akkor már működött az alapítványa. Az alapítvány múzeumokkal, intézményekkel, egyetemekkel vagy a New York-i Filmarchívummal működött együtt. Néhányan a vendégei közül: Jean-Jacques Lebel, Günther Brus, Peter Kubelka, a bécsi filmmúzeum alapítója és Jonas Mekas barátja, Allan Kaprow, valamint a belgrádi születésű, New Yorkban élő Marina Abramović koncept- és performansművész, aki a maga sajátos műfajában valószínűleg máig a legnagyobb. Nápolyban több helyszínen is működik a Morra Alapítvány, a Nitsch Múzeumot kettejük barátsága alapozta meg. Nehéz elképzelni annyira eltérő két helyszínt, mint amilyen a polgáriás Bécs és a harsány Nápoly. Akár a bécsi keringő és a gitárral kísért nápolyi dal közti különbség. És mégis. Nitsch otthonra talált Nápolyban. Egyik akciójának olasz címet adott: *Sinfonia Napoli*. A múzeum néhány rendezvénye: független filmek bemutatója, a nápolyi zenei avantgárd vagy videóművészek Horvátországból. Ebbe a körbe tartozott egy másik helyszín bemutatója, *A nyúl ürege – az emlékezés művészete* (Artist Residence – Fondazione Morra). Nápoly nagyon nyitott a modern művészetre.

A rádióbeszélgetésben, amit 1988 nyarán vettem fel, Nitsch önmagát olyan Gesamtkunstwerk-művészként írta le, aki sok mindent csinál, de végül mindig a színháznál lyukad ki. Legelső akcionista előadását a bécsi Technisches Museumban tartotta a 60-as évek legelején kizárólag a művészbarátai számára, a közönséget még

↑
 Hermann NITSCH:
Bayreuth – Walküre,
 kiállítási enteriőr, Nitsch
 Múzeum, Mistelbach
 2021. X. 10. - 2022. IV. 9.
 Fotó: Manfred
 Thumberger
 HUNGART © 2022

nem merete beengedni. Az informel és a tasizmus mellett erős hatást tett rá az action painting, és rájött, hogy táblakép helyett valódi eseményt akar létrehozni, amely rituáléként zajlik, és minden érzékünkre hat. A látvány nem elég, éreznünk kell a szagát, s ha lehet, izleljük meg és tapogassuk végig. Nem meglepő, hogy a misztikum felé hajló, szinesztéziát kutató Szkrjabint nevezte meg, amikor megkérdeztem tőle, ki a kedvenc zeneszerzője. Abban a bizonyos 1988-as évben rendezte meg Prinzenndorfban a hatnapos Orgia Misztérium Színházat, amit a visszatekintő és az életút egészét átlátó utókor a főművének tart. Korábbi elveihez később is hű maradt. Azt írta: „Akciófestézetem vászonfelületein a színházi akcióim vizuális grammatikája jelenik meg.”

Még két lényeges kérdésre ki kell térnem. Szeretnék emlékeztetni arra az ismert tényre, hogy az állati tetemeket nem Nitsch hozta be a művészetbe. S nem Rembrandt van Rijn. A Szépművészeti Múzeum gyűjteménye őriz egy *Levágott ökröt*, a Rembrandt-körből származik a festmény, valószínű, hogy Adrien vagy Isaac van Ostade festette 1639-ben. (S más képen egy levágott disznó is felkerült a vászonra.) Rembrandt a maga *Levágott ökrét* később festette, a harmadik amszterdami periódusban, 1655-ben. Ez a festmény van ma a Louvre-ban. Nem kevés vallási tárgyú képet festett akkortájt, emiatt is makacsul visszatér a feltételezés, hogy a hátsó lábainál felakasztott kadáver Jézus keresztre feszítésének allegóriája. Ami a megölt állatok ábrázolását illeti, sorolni is sok, hogy mennyi lábánál felkötött tyúkot, nyulat vagy fácánt ábrázoló képet ismerünk. Ha levágott ökrőről beszélünk, nem maradhat említés nélkül Chaim Soutine. A bécsi Jüdisches Museum 2000 tavaszán nagy Soutine-kiállítást rendezett, és több festmény levágott ökröket ábrázolt rembrandti pózban. (S tyúkok, pulykák, nyulak tetemeit.) A virtuóz kolorista Soutine ökörképeinek színskálája önmagához képest visszafogottabb, és nem esik messze Nitsch színvilágától. A kurátorokban is

felmerült ez a gondolat, és Soutine festményeihez Nitsch hat-hét vörös, okkerbarna, fehér és fekete ökörképét (Ochsenbild) társították hozzá.

A másik kikerülhetetlen kérdés a szakralitás ügye. Nitsch számára a keresztre feszítés nem a halált, hanem a feltámadás csodáját jeleníti meg, a misztikus feltámadást a vér által. Az Orgia Misztérium Színháza pedig nem passiójáték, hanem rituálé, a jelenlevők nem nézők, hanem résztvevők. Az előadás ünnep, az élet ünnepe, és nem a halál diadala. Igent mond az életre, és nem a halálra. Nitsch nem a szakralitást sértette meg, hanem a halál tabuját törte meg. Martin Heidegger hosszasan írt a lét és a halál viszonyáról főművében, a *Sein und Zeit*ben. Nehéz könyv, de ha csupán Nitsch megértése a cél, nem kell végigolvasni, elég a szekunder irodalom, benne különösen a halálhoz viszonyuló lét, a *Sein zum Tode* fogalmának kibontása. Abban a régi rádióinterjúban Nitsch arról is beszélt, hogy az ember a legintelligensebb ragadozó. Másodperceként ezerszámra ölik az állatokat az emberi táplálkozás kedvéért. Tartsuk szem előtt, hogy a misztériumjátékok összes kellékét, azt a sok-sok állatvért és a leölt állatokat mészárszékeken vásárolták, Prinzenndorf sohasem volt állatkínzások helyszíne. Minden ellenkező híresztelés rágalom.

„Hermann Nitsch meghalt, de életműve megállíthatatlanul halad tovább. Festményeinek erejével és izgalmakkal teli akcióival újradefiniálta az osztrák művészetet. Évtizedek kitartó munkájával dolgozta ki kultikus stílusát. Sem maguk a művek, sem a művek hatása nem hagyott hidegen senkit. Tejes bizonyossággal tudom, hogy művei a jövőben is élni fognak” – nyilatkozta Alexander Van der Bellen, Ausztria államelnöke.